

УДК 330.658:621

Богдан АНДРУШКІВ, Ольга РУДА

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА МАШИНОБУДІВНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

Резюме. Розглянуто інструментарій побудови механізму формування ефективної системи економічної безпеки підприємства. Визначено, що всі її елементи функціонують одночасно та створюють взаємопов'язані відносини. Запропоновано методи, засоби, функції та принципи організації системи економічної безпеки підприємств машинобудування. Призначенням розглянутого в статті механізму є забезпечення високого рівня економічної безпеки підприємства. Основною його метою запропоновано вважати стабільність функціонування, конкурентоспроможність машинобудівного підприємства, отримання прибутку та забезпечення ефективності його розвитку на інноваційних засадах. Упровадження механізму передбачає вивчення передумов його застосування засобами аналізування, діагностики стану розвитку підприємства, які дозволять виявити комплекс чинників, що сприятимуть збільшенню обсягів товаровиробництва та ефективному й стабільному розвитку підприємства загалом.

Ключові слова: механізм формування системи економічної безпеки, підприємство машинобудування, товаровиробництво.

Bohdan ANDRUSHKIV, Olha RUDA

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL BASIS FOR CONSTRUCTION OF AN EFFICIENT ECONOMIC SECURITY SYSTEM FOR MACHINE-BUILDING ENTERPRISE

Summary. The construction mechanism for an effective economic security system formation is described in the article. It has been determined that all elements of the mechanism operate simultaneously and create circular interconnected relationships. The economic, social, psychological, administrative and legal methods are considered to be the main methods of the mentioned mechanism. The principles of creating the mechanism for the effective economic security system of the machine-building enterprise are highlighted in the article. Those principles include the structural, functional, targeted and dynamic ones. The main features of the described mechanism are as follows: planning, forecasting, accounting and control, organization, management, promotion. In the article the technical, economic, legal, informational and political means are named as the instruments for achieving the desired result while using the mentioned mechanism and also as the tools for creating economic security. The function of the described mechanism is its implementation for ensuring high level of economic security. The purpose of such implementation for creating the effective economic security system should be the company's profits and effective development. Applying the mechanism of creating the efficient system for machine-building enterprises involves diagnosis of the company's development which will enable to find out the factors resulting in the increase of production and in the effective and stable company's development on the whole.

Key words: mechanism for economic security formation, machine-building enterprise, commodity production.

Постановка проблеми. При формуванні стратегії розвитку потрібно пам'ятати, що з плином часу підприємство втрачає свої позиції на ринку. Для того, щоб бути конкурентоспроможними якомога довше, слід врахувати той факт, що одним із ключових параметрів ефективного розвитку підприємства є забезпечення високого рівня його економічної безпеки.

Дослідження формування системи економічної безпеки на підприємстві машинобудівної галузі показують, що його керівництво в сучасних умовах основну увагу приділяє саме розробленню стратегії розвитку підприємства в цілому, а питання застосування будь-якого із існуючих механізмів визначення рівня економічної безпеки для більшості підприємств залишається нереалізованим.

Саме брак зацікавленості в реалізації через нерозуміння актуальності питання формування ефективної системи забезпечення економічної безпеки не дає змоги практично розв'язати проблеми в даному руслі. Реалізація зазначеного механізму дозволить визначити рівень економічної безпеки підприємства та, в разі виникнення певних ризиків чи небезпек, визначити, в якому із досліджуваних напрямів варто застосовувати ті чи інші заходи впливу.

Мета статті. Побудова ефективної системи забезпечення економічної безпеки підприємств, пріоритетом якої є визначення способів, напрямів та важелів активізації її дії для суб'єктів господарювання в рамках досліджуваної галузі. Власне така модель формування

системи економічної безпеки реалізовується задля забезпечення економічного, науково-технічного та соціального розвитку підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні, методичні та прикладні питання економічної безпеки підприємства висвітлюються в наукових працях таких вітчизняних та зарубіжних авторів: Т. Васильціва, В. Нижника, М. Ніколайчука, В. Франчука, О. Сороківської, М. Куркіна, В. Понікарова, Д. Назаренка, В. Алена, Дж. Вуда та ін [1 – 8]. Науковці у своїх працях глибоко дослідили функції, загрози та методи визначення рівня економічної безпеки підприємства в умовах трансформаційних процесів, розробили основні підходи до аналізу її функціональних складових. Проте у них і досі відсутній єдиний досконалий метод визначення рівня економічної безпеки, єдине твердження сутності самого поняття «економічна безпека підприємства» та механізм формування ефективної системи забезпечення економічної безпеки господарських суб'єктів.

Виклад основного матеріалу. Механізм формування системи економічної безпеки – це сукупність економічних, правових, управлінських, мотиваційних способів гармонізації інтересів підприємства, за допомогою чого воно має високий обсяг товаровиробництва та отримує прибуток, величина якого є достатньою для перебування підприємства в економічній безпеці.

Основним етапом механізму формування системи економічної безпеки є оцінювання рівня забезпечення й поточне тактичне планування економічної безпеки підприємства машинобудування. Саме поточне планування економічної безпеки здійснюється на основі розроблення кількох альтернативних сценаріїв розвитку ситуації і розрахунку значень сукупного критерію економічної безпеки для кожного з них [1].

Як показали наші дослідження, економічна безпека машинобудівних підприємств визначається насамперед розширенням елементів та зв'язків його ресурсного простору, протидією та захистом від зовнішніх і внутрішніх загроз, вплив яких може зруйнувати цей простір, стримувати або зупинити розвиток підприємства та його рух до стратегічної мети.

Одним із найважливіших етапів процесу застосування заходів щодо збільшення рівня економічної безпеки є її діагностування, оскільки за його результатом можна визначити стадію, в якій діє підприємство, та обґрунтувати заходи, необхідні для його ефективного розвитку.

При діагностуванні рівня економічної безпеки важливими є показники якісних і кількісних параметрів виробництва, наявності та ефективності реалізації стратегії розвитку, інновації та освоєння нових технологій (особливо для підприємств машинобудівної галузі).

Серед найважливіших завдань, що ставить перед собою підприємство, на підставі інформації про рівень економічної безпеки, наведемо такі:

- а) виявлення потенційних і реальних ризиків та небезпек;
- б) формування та застосування способів їх попередження, послаблення або ліквідація наслідків їх впливів;
- в) пошук шляхів для забезпечення необхідного рівня економічної безпеки підприємства;
- г) організація структурного підрозділу, основною метою якого є забезпечення безпеки підприємства.

Більшість сучасних підприємств машинобудування, у зв'язку з важкою економічною ситуацією, що простежується нині, не приділяють достатньої уваги визначенню рівня економічної безпеки, що призводить до появи низки проблем виробничого і невиробничого характеру. Враховуючи те, що економічна ситуація в країні характеризується нестабільністю політичних, економічних, суспільних відносин, визначаємо необхідність використання принципово нового підходу до формування ефективної системи економічної безпеки машинобудівного підприємства.

Варто зазначити, що вирішення завдань побудови зазначеної моделі для кожного підприємств є індивідуальними, а також потребують аналізу, врахування його стратегічних цілей та особливостей. Тож важливим є формування адаптивного механізму функціонування системи економічної безпеки на підприємстві. Правильно сформована модель дозволить не лише оцінити рівень економічної безпеки для підприємства, а й за допомогою аналізу спрогнозувати ситуацію в наступних періодах.

При ефективному застосуванні аналізу в контексті формування системи економічної безпеки підприємство зможе здійснити визначальні заходи щодо захисту від небезпек та загроз, а саме:

- пристосуватись до ситуації, що виникає (адаптуватись), із здійснення можливого коригування тактичних та стратегічних орієнтирів;
- здійснити вибір нейтральної (очікуваної) позиції;
- активізувати та здійснити реалізацію дій, що носять наступальний характер і забезпечують розширення поля діяльності в певному стратегічному напрямі.

Формування ефективної системи економічної безпеки на підприємстві машинобудування сприятиме зосередженню уваги на сприятливих можливостях і дозволить знизити рівень небезпек, що можуть негативно вплинути на стійкість розвитку та функціонування організації.

Варто відзначити, що при вивченні системи економічної безпеки значна увага приділяється розробленню її стратегії. Ефективний аналіз системи забезпечення економічної безпеки на підприємстві дозволить здійснити вибір та застосовувати такі стратегії [2]:

1. Стратегія ухиляння від економічної безпеки. Передбачає відмову від таких форм господарської діяльності, які несуть у собі ризик і небезпеку.

2. Стратегія обмеження та нейтралізації економічної безпеки власними засобами. При застосуванні даної стратегії підприємство забезпечує підвищений контроль над розвитком небезпечної ситуації, розробляються плани для її обмеження та усунення загроз.

3. Стратегія захисту небезпек у поєднанні з іншими. Передбачає пошук захисту у сильнішого компаньйона за рахунок часткової відмови від частини прибутку або створення об'єднання рівноправних підприємств для сумісного захисту.

4. Стратегія передавання ризиків іншому, застосування якої передбачає страхування ризиків.

Механізм формування ефективної системи економічної безпеки зумовлюється об'єктивними наявними для кожного підприємства завданнями. Для забезпечення достатнього рівня економічної безпеки підприємству потрібно систематизувати підхід, який передбачає формування даного механізму. Саме системний підхід враховує всі умови діяльності підприємства, а сам механізм повинен формуватися з чітко окреслених елементів, схеми їх дії та взаємодії.

Для формування механізму системи економічної безпеки, передусім у контексті розвитку товаровиробництва, доцільно виділити основні його складові та принципи дії.

Концепція створення даного механізму передбачає, що його основою є формування залежності рівня економічної безпеки на підприємстві від обсягу товаровиробництва і навпаки. Концепція формування і наступного функціонування механізму системи безпеки базується на розумінні сутності економічної безпеки підприємства машинобудівної галузі як міри гармонізації.

Основним принципом формування згаданого механізму вважаємо активізацію основної уваги на розвитку товаровиробництва на підприємстві та усунення проблем, що спричиняють зниження рівня економічної безпеки.

Як стверджує Л. Качевська, економічну безпеку варто розглядати як складну систему, яка взаємодіє із зовнішнім та внутрішнім середовищем, що перебуває у постійному розвитку, за допомогою інтерактивного методу системного аналізу. Всі елементи механізму формування системи економічної безпеки функціонують одночасно та створюють кругові відносини, які є взаємопов'язані один з одним [3]. Враховуючи дослідження Л. Качевської, пропонуємо побудувати механізм формування ефективної системи економічної безпеки на базі таких цільових принципів:

1. Формування цілей економічної безпеки на підприємстві повинні формуватись позитивно. При дії принципу відсутнє формування, яке несе в собі заперечення.
2. Весь механізм повинен формувати єдиний вектор цільової орієнтації, а саме, повинна прослідковуватися гармонія, взаємоузгодження цілей: за змістом, часом, сферами.
3. Механізм повинен бути орієнтований на стратегічну орієнтацію розвитку підприємства, метою якого є забезпечення кінцевих цілей його діяльності.

4. Цілі, які формує механізм, повинні бути реалістичні та не виходити за гранично допустимі межі. Для простішого їх виконання доцільно сформулювати так звані «півцілі», що дозволяють отримати зворотний зв'язок.
5. Формування цілей механізму повинно відбуватися таким чином, щоб їх можна було кількісно виміряти або оцінити якимось іншим способом.
6. Важливим при постановці цілей механізму є встановлення визначених термінів, адже від постановки конкретної мети залежить ефективне розроблення стратегії.
7. Цілі механізму повинні сприйматися менеджерами й працівниками підприємства, чи вважають їх достатніми, та які вимоги вони можуть задовольнити; цілі повинні зацікавити й бути бажаними для дослідження.
8. Цілі механізму формування системи економічної безпеки повинні носити опосередкований характер та охоплювати всі складові системи.

До функціональних принципів механізму формування ефективної системи економічної безпеки слід віднести:

1. Розробляючи механізм формування системи економічної безпеки, необхідно забезпечити, щоб усі складові різних компонентів механізму зосереджували свої зусилля на головних функціях.
2. Функції механізму економічної безпеки повинні мати певну незалежність, водночас не повинні допускати порушення цінності та єдності структури всієї системи.
3. Функції механізму спрямовані на заходи з формування забезпечення безпеки реальним та потенційним загрозам, система нейтралізації загроз повинна бути адекватною їхньому рівню.
4. Функції механізму повинні володіти властивостями, які зможуть відновити рівновагу в разі виникнення певних дисфункцій.

Для структурних принципів механізму формування системи економічної безпеки підприємств притаманні такі ознаки:

1. Підпорядкування, згідно з яким певний повільний параметр піддається управлінню будь-яким швидким, а рівень, який стоїть нижче, керує вищим.
2. Структура підприємства повинна бути адаптованою до змін.

Динамічні принципи механізму формування системи економічної безпеки:

1. Формування в механізмі залежного та збалансованого розроблення заходів реактивного і превентивного характеру.
2. Комплекс заходів, що передбачається на підприємстві в зв'язку з забезпеченням високого рівня економічної безпеки, повинен бути відомий персоналу, за допомогою чого можливо уникнути небажаних змін.
3. Верховенство закону: будь-які методи, які застосовує механізм, повинні мати під собою законні підстави.
4. Високий ступінь надійності певних параметрів процесів системи, які забезпечують відсутність відхилень від допустимих меж, що встановлені компетентними особами в сфері економічної безпеки.
5. Безперервний та синхронний перебіг головних процесів і рівночасне здійснення окремих частин усередині процесу.

Формуючи механізм забезпечення ефективної системи економічної безпеки в контексті розвитку товаровиробництва, ставимо перед собою такі цілі:

- виявити проблему та причини її виникнення;
- усвідомити необхідність змін, а саме, вчасно зреагувати на існуючу проблему або явище, яке виникло в результаті дії зовнішнього або внутрішнього середовища;
- оперативність та гнучкість у реалізації дій підвищення рівня економічної безпеки;
- забезпечення високої ефективності роботи підприємства.

Призначення механізму формування ефективної системи економічної безпеки є створення та реалізація умов, що забезпечує економічну безпеку підприємства та впливає на обсяг його товаровиробництва.

Методами в механізмі формування ефективної системи економічної безпеки є способи, за допомогою яких здійснюється вплив на об'єкти з метою досягнення стратегічних цілей

машинобудівного підприємства. Застосування того чи іншого методу повинно враховувати особливості кожного підприємства, а, отже, класифікуємо методи, виходячи зі змісту економічної безпеки підприємства, на такі: економічні, соціально-психологічні, адміністративні та правові [4].

Економічні методи: передбачають розроблення та становлення планово-економічних показників і способи їх досягнення. В результаті підвищення дієвості економічних важелів і стимулів формуються умови для ефективної діяльності підприємства.

Соціально-психологічними методами впливу є сукупність специфічних, соціальних або психологічних прийомів впливу на процеси, що відбуваються на підприємстві. Даний метод рекомендується для застосування у випадках виникнення проблем з трудовим колективом на підприємстві, що призводить до зниження рівня його економічної безпеки.

Застосування адміністративного методу є надзвичайно важливим для забезпечення високого рівня економічної безпеки на підприємстві, оскільки саме через нього реалізується функція організації. Основною метою при застосуванні даного методу є регулювання будь-яких відносин на підприємстві.

Забезпечення правового регулювання, з метою збільшення рівня економічної безпеки на підприємстві, передбачає регулювання відносин між працівниками та менеджерами підприємства, захист прав і законних інтересів підприємства та його персоналу відповідно до чинного законодавства.

Інструментами запропонованого механізму формування ефективної системи економічної безпеки називаємо важелі, за допомогою яких здійснюється вплив з метою отримання бажаного результату. Інструменти є засобами досягнення підприємством бажаного рівня економічної безпеки.

До основних засобів захисту безпеки підприємства відносимо:

- технічні засоби, до яких належать: сейфи, системи відео- та теленагляду, системи декодування, кодування інформації, системи ідентифікації особи;
- економічні засоби: пов'язані з прийняттям економічних рішень в інтересах підприємства, які здійснюються за допомогою прийняття управлінських рішень;
- правові засоби: дієві при захисті законних інтересів підприємства у відносинах з державою, партнерами по бізнесу, іноземними партнерами;
- інформаційні засоби: використовують з метою захисту комерційної таємниці підприємства;
- політичні засоби: передбачають підтримку та захист інтересів підприємства на різних рівнях влади.

Серед основних функцій механізму формування ефективної системи економічної безпеки на підприємстві виділяємо: планування, прогнозування, облік і контроль, організацію, регулювання, стимулювання [5, 6, 7].

Функція планування в системі формування моделі економічної безпеки є однією з головних функцій, що визначає кінцеві результати виробничо-збутової, економічної, фінансової та інвестиційної діяльності. У процесі планування визначаються основні напрями розвитку підприємства. На основі маркетингових досліджень машинобудівне підприємство визначає види й обсяги продукції, яку планує випускати, потребу в ресурсах та ефективність їх використання. Планування забезпечує підприємству основу для прийняття оптимальних управлінських рішень та знижує ризик, сприяє пошуку найефективніших напрямів діяльності.

Функція прогнозування, з одного боку, передує плануванню, а з іншого, – є його складовою, оскільки використовується на різних стадіях планової роботи, а саме, на стадії аналізу середовища й визначення передумов для формування стратегії розвитку підприємства та при реалізації його планів.

Функція обліку та контролю передбачає оперативний облік та контроль як за перебігом процесів на підприємстві, так і за його результатами. Ведення обліку в процесі виробництва є надзвичайно важливим для аналізу та об'єктивного оцінювання досягнення поточних, тактичних та стратегічних цілей і завдань підприємства.

Функція організації виробництва передбачає формування комплексу завдань із забезпечення сировиною, найкращого використання робочого часу й робочої сили, поліпшення якості та розширення асортименту продукції, оновлення технологій тощо.

Регулювання діяльності машинобудівного підприємства в контексті формування ефективної системи економічної безпеки на підприємстві передбачає розроблення планів та бізнес-планів його розвитку.

Реалізація функції стимулювання передбачає активізацію дій підприємства в напрямі розвитку, збільшення обсягу товаровиробництва і, як наслідок, підвищення рівня його економічної безпеки.

Як відомо, кінцевою метою діяльності будь-якого підприємства є отримання прибутку та забезпечення ефективності його розвитку, отож запропонований механізм формування ефективної системи економічної безпеки підприємств машинобудівної галузі повинен поєднати в собі всі проміжні цілі підприємства та, на основі структурно-функціонального аналізу, обґрунтовувати ефективну методику оцінювання реалізації ефективних методів управління й контролю за його використанням.

Основною метою застосування механізму формування ефективної системи економічної безпеки підприємства є здійснення превентивних заходів і запобігання збиткам від настання деструктивних подій. Застосування механізму передбачає аналіз діагностики стану розвитку підприємства, який дозволить сформувати комплекс чинників, що сприяють збільшенню обсягу товаровиробництва та розвитку підприємства в цілому.

Реалізація механізму формування системи економічної безпеки здійснюється з метою спостереження за найбільш важливими і цільовими показниками в розвитку машинобудівного підприємства. Система базується на раніше сформованих нормативах, які визначають пріоритетні напрями розвитку товаровиробництва [8].

Принцип побудови даного механізму дозволяє сформулювати первинну інформаційну базу контролю, необхідну для аналізу аналітичних показників. Принцип розроблення механізму відображає фактичні результати, отримані в розрізі діяльності підприємства. У процесі аналізу механізму будуємо алгоритм розрахунку за окремими оцінювальними показниками з використанням первинної інформаційної бази та методів економічного аналізу.

Установлена періодичність формування звітної бази даних як принципу побудови системи моніторингу економічної діяльності підприємства полягає в тому, що така періодичність визначає необхідність оперативного реагування, тобто забезпечується своєчасністю здійснення внутрішнього контролю за окремими аспектами діяльності підприємства.

Висновки. Особливе місце у функціонуванні машинобудівного підприємства належить економічній безпеці. Саме її високий рівень дозволяє забезпечувати ефективний розвиток виробництва, створює всі умови для інтеграції економічних процесів на підприємстві. Зазначений механізм дозволить діагностувати стан підприємства та визначити ефективність товаровиробництва, що дасть змогу цілісно оцінити комплекс чинників та факторів, які загрозово діють на нього. Реалізація запропонованого механізму формування ефективної системи економічної безпеки підприємства забезпечує підвищення його прибутковості та конкурентоспроможності на ринку.

Conclusions. Thus, economic security takes a special place in the company's functioning and the higher its level the more efficient is the development of commodity production. It also creates all necessary conditions for the integration of economic processes on the enterprise. The mentioned mechanism will allow to diagnose the state of the enterprise as well as to determine production effectiveness that will enable the holistic evaluation of threatening factors. The implementation of the proposed mechanism for the effective economic security system formation ensures its profitability and competitiveness in the market.

Використана література

1. Андрушків, Б.М. Економічна та майнова безпека підприємства та підприємництва. Антирейдерство: монографія [Текст] / Б.М. Андрушків, О.А. Сороківська, Л.Я. Малюта та ін. – Тернопіль: Тернограф, 2008. – 424 с.

2. Куркін, М.В. Контроль та захист економічної безпеки діяльності підприємств: навч. посібник [Текст] / М.В. Куркін, В.Д. Понікаров, Д.В. Назаренко. – Х.: ІНЖЕК., 2010. – 300 с.
3. Карчевська, Л.О. Система принципів забезпечення економічної безпеки підприємства [Текст] / Л.О. Карчевська // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2012. – № 38. – С. 44 – 49.
4. Васильців, Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: монографія [Текст] / Т.Г. Васильців. – Львів: Арал, 2008. – 384 с.
5. Нижник, В.М. Економічна дипломатія та економічна безпека України: навч. посібник [Текст] / В.М. Нижник – Хмельницький: ХНУ, 2007. – 299 с.
6. Нижник, В.М. Тенденції та оцінка чинників підвищення ефективності функціонування підприємств машинобудування: монографія [Текст] / В.М. Нижник, М.В. Ніколайчук. – Хмельницький: ХНУ, 2010. – 359 с.
7. Allen, W. Defining and achieving financial stability / Wood G., Allen W. // Journal of Financial Stability, 2006. – Vol. 2(2). – 52 – 72 P.
8. Франчу, В.І. Особливості організації системи економічної безпеки відкритих акціонерних товариств в умовах трансформаційної економіки: монографія [Текст] / В.І. Франчук. – Львів: Держ. унів. внутр. справ, 2010. – 440 с.